

прагненням до постійної самоосвіти, до певних вершин у різних видах діяльності.

Висновки. Таким чином, організація наукової діяльності створює можливість самостійно та цілеспрямовано працювати, розвиває креативне мислення, вдосконалює систему теоретичних знань, практичних умінь, прокладає дорогу у велику науку.

Список використаних джерел:

1. Телехова О. П. Українська література: методичні матеріали до вивчення шкільного курсу. Харків: «Ранок», 2000. 111 с.
2. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / за ред. доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН Н. Й. Волошиної. Київ: «Ленвіт», 2002. 344 с.
3. Лобусова О. В. Українська література. 10 клас: календарно-тематичний план з урахуванням компетентнісного потенціалу предмета. Харків: «Ранок», 32 с.
4. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології. Навчальний посібник. Київ: «Просвіта», 2000. 368 с.
5. Пехота О. М. Проектна технологія // Освітні технології / За ред. О. М. Пехоти. К., 2004. – с. 148-162.
6. Гаркуша І. В. Проектна технологія навчання як засіб формування риторичних умінь майбутніх фахівців з реклами. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104.html>

В. Зотова, Л. Конєйцева,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ДО ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У сучасних закладах загальної середньої освіти застосовується багато новітніх методик, спрямованих на ефективне засвоєння навчального матеріалу, розумовий, духовний, естетичний розвиток учнів, розвиток їх творчих здібностей, сприяння цілісному баченню природного й суспільного середовища. Так, практикуються системи адаптивного, інтерактивного, інтегрованого, інтенсивного, проблемного навчання. Кожна з них відзначається певними особливостями й перевагами над іншими, тому педагогічні колективи й окремі вчителі, зокрема вчителі-словесники, мають змогу обрати такі підходи до викладання своїх предметів і організації навчального процесу в цілому, які найбільше

відповідають завданням діяльності шкільного закладу, рівню вікового, інтелектуального й літературного розвитку школярів, формуванню ключових і предметних компетентностей тощо.

В умовах, коли обсяг навчальної інформації значно збільшився, особливу увагу привертає методика інтегрованого навчання, оскільки вона дає можливість комплексного засвоєння різногалузевих знань, розв'язання багатьох дидактично-методичних і виховних завдань.

Інтегровані уроки як педагогічна проблема привернули увагу вчених близько двадцяти-тридцяти років тому. Це питання досліджувалося на теоретичному й практичному рівнях такими вченими, як О. Біляєв, Л. Варзацька, С. Гончаренко, Л. Дворецька, С. Надурак, Є. Пасічник, О. Слоньовська, Г. Токмань та ін. Однак, визначивши сутність інтегрованого навчання, типи й способи інтеграції, проаналізувавши перший педагогічний досвід щодо інтегрованих уроків, дослідники й дотепер стверджують, що в методиці їх організації й проведення існує багато невирішених проблем.

Зокрема, мова йде про недостатню розробленість питання про те, як «вписати» конкретні інтегровані уроки в усталений навчальний процес, адже такі спроби завжди потребують суттєвих змін у ньому; яким має бути дозування навчального матеріалу з різних предметів при його інтегрованій подачі; у чому різниця застосування міжпредметних зв'язків на «звичайному» занятті й інтегрованого засвоєння знань; які методи і прийоми найбільш відповідають урокам такого типу тощо. З огляду на сказане, необхідність подальшого дослідження методики проведення інтегрованих уроків видається очевидною.

Сучасні підходи до вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи (дев'ятий, десятий, одинадцятий) передбачають досить широке використання інтегрованих форм подачі навчального матеріалу. Це знайшло своє відображення і в методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України [2], і в оновлених навчальних програмах [6; 7].

Так, у додатку до «Методичних рекомендацій щодо викладання української літератури у 2019/2020 навчальному році» наголошується на можливості вчителя самостійно планувати систему уроків, що уможлиблює практику застосування інтеграційних підходів: «Звертаємо особливу увагу на те, що запропонована **кількість годин** на вивчення кожного розділу чи підрозділу є **орієнтовною**, учитель може її

перерозподіляти на власний розсуд. **Резервний час** учитель може використовувати також довільно, зокрема для збільшення кількості годин на вивчення окремого твору, для уроків розвитку мовлення, контрольного оцінювання, творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів тощо)» (жирний шрифт у додатку до методичних рекомендацій МОН. – Авт.) [2]. Самі навчальні програми побудовано таким чином, що дають учителеві можливість (за бажанням) визначати теми, призначені для інтегрованого вивчення. До того ж, своєрідними пролегоменами до організації і проведення інтегрованих уроків є зафіксовані в програмах міжпредметні зв'язки, літературні паралелі, рубрика «Мистецький контекст».

Учені-методисти, зокрема О. Біляєв, розрізняють інтеграцію повну (об'єднання «в одному курсі різних навчальних предметів») і часткову (поєднання «матеріалу з різних предметів, підпорядкованого одній темі»); «за змістом (залучення матеріалу з інших, дотичних предметів)» і «за способами пізнавальної діяльності, якими є спостереження, мислення, мовлення» (розрядка О. Біляєва. – Авт.) [1, с. 36]. На нашу думку, за змістовим принципом, можна виокремити такі види інтегрованих уроків літератури: міжпредметна інтеграція (інтегроване вивчення літератури – української, зарубіжної, а також мови, історії; народознавства, географії, астрономії, музики, живопису, драматичного мистецтва); внутрішньолітературна (інтегроване вивчення уснопоетичної творчості, давньої літератури, літератури пізніших часів – до сучасної); інтеграція в межах одного навчального розділу (інтегроване вивчення вступної теми і творчості письменника або письменників, які є її яскравими репрезентантами, тощо).

У дев'ятому класі особливо сприятливими для інтеграції за змістом є розділи й окремі теми з усної народної творчості, давньої літератури, загальної характеристики української літератури XIX ст.; уроки, присвячені вивченню українського романтизму тощо. Відповідно в 10 класі це літературний процес і творчість окремих письменників 70–90-х років, кінця XIX – початку XX ст. В 11 класі – генезис літературної творчості на всіх етапах її розвитку впродовж XX – початку XXI ст. Інтегрованим за своїм змістом може бути й вивчення елементів теорії літератури, зокрема, певних літературних напрямів, течій.

У межах означених розділів і тем можемо виокремити уроки різних рівнів змістової інтеграції. Так, наприклад, теми вступних і підсумкових уроків у 9, 10, 11 класах, або інші – оглядові за своєю сутністю – краще

вивчати з використанням міжпредметної інтеграції, залучивши матеріал з історії України, її музичного, драматичного мистецтва, архітектури, живопису як повноправну навчальну складову. Окремі теми з усної народної творчості (наприклад, обрядову поезію), давньої літератури (скажімо, українську народну творчість) або літературну спадщину українських драматургів другої половини ХІХ століття тощо ефективніше засвоюються з використанням внутрішньолітературної інтеграції.

Особливий інтерес становлять інтегровані уроки в межах певного навчального розділу. Наприклад, одночасне вивчення особливостей раннього українського модернізму, неоромантизму й драматичних поем Лесі Українки (10 клас); загальної характеристики українського літературного процесу 20–30-х років ХХ століття, поезії цього періоду і творчості Миколи Зерова як яскравого представника українського неокласицизму (11 клас). Але на подібний підхід методисти майже не звертають увагу, і величезний дидактично-виховний потенціал ще залишається не використаним учителями. Найбільший здобуток таких уроків – конкретизація оглядового матеріалу, з одного боку, і розгляд творчості окремого письменника на літературному тлі епохи, з іншого.

За великим рахунком, кожний із уроків української літератури в дев'ятому, десятому, одинадцятому класах передбачає інтеграцію за способами пізнавальної діяльності: спостереженням, мисленням, мовленням. Так, на всіх уроках учні спостерігають за художнім текстом, сприймають його з певними емоціями й аналізують, вчаться усно й письмово висловлювати свою думку, доводити її, аргументувати. Уроки літератури є одночасно серйозною школою інтелектуального й творчого розвитку особистості.

Можливості інтегрованого вивчення явищ мистецтва слова закладено й у сучасних підручниках з літератури, а також хрестоматіях, причому вчитель може користуватися не лише хрестоматіями для конкретних класів загальноосвітньої школи, а й узагальнювальними та ін. Розробити інтегровані уроки допомагають і сучасні монографії з історії української літератури, підручники й посібники з методики літератури, статті дидактичного й методичного змісту. Одну з перших спроб системного застосування інтегрованого підходу до вивчення української літератури в старших класах здійснили С. Надурак і О. Слоньовська в посібниках «Вивчення української літератури. 10 клас. Інтегровані уроки» [3] та «Вивчення української літератури. 11 клас. Інтегровані уроки» [4].

Дослідниці заявили про інтеграцію як про наскрізний принцип, якого варто дотримуватися під час вивчення, фактично, всіх тем. До кожної теми автори дібрали необхідні відомості з різних галузей знань, «конспекти уроків з української літератури доповнили відповідним матеріалом, який дає можливість без жодних втрат компетентності і особливих витрат часу на підготовку до інтегрованих уроків провести інтеграцію на досить високому рівні» [3, с. 3]. Наприклад, у десятому класі під час вивчення теми «Література 70–90-х років ХІХ століття», характеризуючи український літературний процес означеного періоду, методисти порадили залучити матеріал з історії (трипільська культура), розповісти про видатних українців того часу (історика М. Грушевського, мовознавця О. Потебню, художників К. Трутовського, М. Мурашка, О. Мурашка) [3, с. 12–15]. У процесі аналізу драми-фейєрії Лесі Українки «Лісова пісня» пропонується глибше ознайомити учнів з народною демонологією, такими її представниками, як мавка, лісовик, водяник, русалка [3, с. 117–119]. Вивчення спадщини М. Вороного супроводжується розлогими географічними екскурсами (Катеринославщина, Харків), коментарями щодо суспільно-культурного й літературного життя (клуб «Руська бесіда», організація «Молода муза»), паралелями з європейським мистецтвом (творчість поета Шарля Бодлера, художника Дієго Веласкеса) [3, с. 155–161].

В 11 класі, за С. Надурак і О. Слоньовською, інтегроване вивчення літератури глибшає. Матеріал із різних галузей науки відзначається більшою складністю, його засвоєння вимагає більших зусиль і з боку учнів, і з боку вчителя. Так, під час вивчення вступних тем пропонується залучити історичні відомості про економічні реформи (П. Столипін і його діяльність), докладніше розглянути театральну справу (В. Немирович-Данченко), прокоментувати національні, політичні реалії (П'ємонт, радянський терор) [4, с. 150–153]. У процесі вивчення творчості Олеся Гончара подаються історичні відомості про Велику Вітчизняну війну й участь у ній українців, розповідається про місця, де воював письменник, про його суспільно-політичні, культурно-мистецькі й літературні погляди [4, с. 136–140].

Незважаючи на те, що система інтегрованих уроків була розроблена вченими-методистами більш ніж 15 років тому, на жаль, вона не набула широкого використання. Вважаємо, що в умовах нової української школи інтегрований підхід до організації вивчення української літератури варто

актуалізувати й поглибити. Зокрема, потребує подальшого дослідження проблема взаємозв'язку дидактико-методичних понять «інтегрований урок» і «міжпредметні зв'язки», що не зовсім вдалося авторам аналізованих нами посібників.

У цій думці переконуємося, спостерігаючи структуру запропонованих ними уроків. Адже матеріал з інших дисциплін у них винесено на береги, а це означає, що він має лише допоміжне значення, а не основне, як це має бути під час інтеграції. Погоджуємося з тими вченими (С. Гончаренко, С. Савченко), які вбачають сутність інтеграції в дидактично й методично виправданому, органічному поєднанні на одному уроці навчального матеріалу різних шкільних предметів або тем, що сприяє різнобічному сприйняттю явищ буття, формуванню не фрагментарних, а цілісних знань, максимальній орієнтації на суб'єктивний досвід учня, який має можливість самостійно обирати для опанування «опорні» знання з різних предметів. Відтак, враховуючи концептуальні засади реформування нової української школи, яка покликана готувати майбутню «інтелектуальну еліту нації» [5, с. 269], вважаємо на часі упровадження інноваційних типів занять. Пропонуємо на старшому етапі в закладах середньої освіти урок-історичне дослідження, оскільки проблематика історико-художніх творів є актуальною (зокрема, у процесі вивчення як текстів давньої літератури – «Слова о полку Ігоревім», «Повісті минулих літ», так і прозових полотен ХХ–ХХІ ст. – В. Короткевича, В. Бикова, О. Гончара та ін.). Саме така інтеграція (українська література – зарубіжна література – історія України) сприятиме формуванню естетичних смаків та осмисленню художнього часопростору. Не менш важливу функцію, на наш погляд, покликані виконати уроки філософського дослідження, оскільки вони здатні формувати високий інтегративний рівень гуманітарного мислення учнів. Широкі можливості має урок літературно-біблійного дослідження. Така форма сприятиме дослідженню біблійних мотивів, сюжетів, образів художнього тексту (Н. Королева, І. Багрянний, В. Короткевич, Г. Пагутяк) і засвідчить не тільки самотність письменників, а й продовження ними християнської традиції.

У підсумку наголосимо, що інтегрована подача матеріалу якісно відрізняється від інших форм засвоєння знань і полягає в тому, що на одному занятті комплексно вивчаються різногалузеві відомості як рівноправні складові певної теми. У сказаному полягає принципова відмінність між інтегрованими уроками і уроками, на яких застосовуються

міжпредметні зв'язки, оскільки на останніх міжпредметні паралелі мають додаткове значення по відношенню до основного навчального матеріалу.

Список використаних джерел:

1. Біляєв О. Інтегровані уроки рідної мови. Дивослово. 2003. № 5. С. 36–40.
2. Методичні рекомендації щодо викладання української літератури у 2019/2020 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 01. 07. 2019 р. № 1/11-5966. Режим доступу : <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-ukrayinskoyi-literatury-u-2019-2020-navchalnomu-rotsi/>
3. Надурак С., Слоньовська О. Вивчення української літератури. 10 клас. Інтегровані уроки. Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2004. 224 с.
4. Надурак С., Слоньовська О. Вивчення української літератури. 11 клас. Інтегровані уроки. Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2004. 224 с.
5. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник. К. : ВЦ «Академія». 2012. 312 с.
6. Українська література. 5 – 9 класи. Програма для закладів загальної середньої освіти . – К.: Освіта, 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 №804. Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf>
7. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи (рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень). Режим доступу : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58819/>

О. Рудь,

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
м.Суми*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мовна освіта завжди була і залишається визначальною в характеристиці соціального розвитку суспільства в цілому і кожної особистості зокрема. Зміна пріоритетів у сфері освіти, мовна політика в Україні обумовлюють якісно нові вимоги до вивчення української мови в школі.

Проблема формування національно-мовної особистості в Україні досить важлива, оскільки сучасним школярам належить майбутнє країни, а зберігати надбання предків, утверджувати нову національну культуру, національну політику неможливо без досконалого знання рідної української мови, без любові і поваги до неї.